

УДК 331.1

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Коротич Анна Андріївна,
аспірантка кафедри економіки, організації
та планування діяльності підприємства
Харківський національний економічний університет

Анотація: Розглянуто підходи до визначення складових поняття «соціально-трудова відносина», проведено наукове обґрунтування сутності соціально-трудова відносин, визначено їх місце в системі суспільних відносин.

Аннотация: Рассмотрены подходы к определению составляющих понятия «социально-трудовые отношения», научно обоснованно сущность социально-трудовых отношений, определено их место в системе общественных отношений.

Annotation: The approaches to determining the components of the concepts of «social and labor relations», the scientific justification of the nature of social and labor relations and defines their place in social relations.

Вступ. Здійснення державного управління на демократичних засадах у ринкових умовах вимагає від уряду України зробити рішучий крок до розбудови соціально-орієнтованої економіки, основною метою якої є найбільш повне задоволення потреб людини та забезпечення гідної якості життя кожного громадянина країни. Значну роль у формуванні економіки нового типу відіграють докорінні перетворення у соціально-трудова відносинах, які поєднують населення, що працює, роботодавців та державу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних основ соціально-трудових відносин займалися такі вітчизняні науковці, як: О. І. Амоша, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, І. Ф. Гнибіденко, О. А. Грішнова, Б. М. Данилишин, В. М. Данюк, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, А. М. Колот, І. С. Кравченко, Г. І. Купалова, В. І. Куценко, Е. М. Лібанова, Н. Д. Лук'яненко, І. І. Моторна, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, В. М. Петюх, С. І. Пирожков, В. А. Плаксов, В. А. Савченко, М. В. Семикіна, О. М. Уманський, Л. М. Фільштейн, А. А. Чухно, Л. В. Шаульська та інші.

Проте, незважаючи на наявність глибоких досліджень, до *невирішених у науковій літературі частин* належать проблеми щодо визначення змісту поняття соціально-трудових відносин, обґрунтування підходів до створення ефективної системи захисту інтересів усіх учасників трудових відносин, побудови нормативно-правової бази у сфері соціально-трудових відносин, розподілу повноважень та відповідальності в сфері праці між органами влади та формування ефективних інформаційних зв'язків між суб'єктами соціального управління.

Метою цього дослідження є визначення сутності соціально-трудових відносин та низки пов'язаних понять, з'ясування місця соціально-трудових відносин в системі суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість людей у процесі своєї життєдіяльності вступає у соціально-трудові відносини, що являють собою досить складне поняття, сутність якого краще за все проаналізувати через комплекс базових термінів. Зважаючи на це, дослідження соціально-трудових відносин доцільно розпочати із з'ясування сутності таких понять як «відносини», «суспільні відносини» та «соціальні відносини» з поступовим переходом від загального до конкретного.

Під терміном «відносини» зазвичай розуміють будь-які зв'язки або стосунки. У тлумачному словнику під редакцією Л. Г. Савченко термін

«відносини» трактується як «зв'язки, що виникають між суспільствами, країнами у процесі спілкування, діяльності на якому-небудь ґрунті» [1]. Але таке визначення треба розширити через включення та додавання ще декількох видів зв'язків, що відбуваються:

- між окремими людьми (індивідуумами);
- між людиною й групою;
- між групами людей.

Сукупність усіх відносин, що відбуваються у різних сферах суспільного життя поєднуються в поняття «суспільні відносини». У соціологічній теорії ствердився підхід, згідно з яким суспільство можна уявити у вигляді комплексу взаємопов'язаних, але все ж самостійних сфер: господарсько-економічна, соціальна, політична та духовна сфери [2]. Отже, за сферами прояву, суспільні відносини доцільно підрозділити на: економічні, соціальні, політичні та духовні відносини. Крім того до цього переліку треба додати правові відносини, які регламентують такі відносини між людьми, що врегульовані нормами права.

Очевидно, що відносини у різних сферах суспільного життя не є статичними формами соціальної взаємодії, оскільки вони завжди взаємопов'язані з іншими відносинами та створюють загальну систему суспільних відносин, що зображена на рис. 1.

У процесі взаємодії відносин, що існують в різних сферах життя, виникають спільні відносини, серед яких: соціально-економічні, соціально-правові, соціально-політичні, економічно-правові, економічно-політичні, політично-правові, а також економічні, соціальні, правові та політичні відносини в духовній сфері.

У науковій та навчальній літературі поняття "суспільні відносини" часто визначається так само як і "соціальні відносини", через що відбувається їх ототожнення. Наприклад, О. Є. Артюхова та Н. М. Мельтюхова визначають соціальні відносини через систему зв'язків між

людьми і соціальними спільнотами, що беруть участь у економічному, політичному і духовному житті, мають різні рівні доходів та джерела їх отримання, соціальний стан, умови існування, культурний та інтелектуальний рівень [3]. Проте такий підхід не є правомірним, бо соціальні відносини – це самостійний специфічний вид суспільних стосунків, який виникає між різними соціальними верствами, групами і індивідами при реалізації власне соціальної взаємодії.

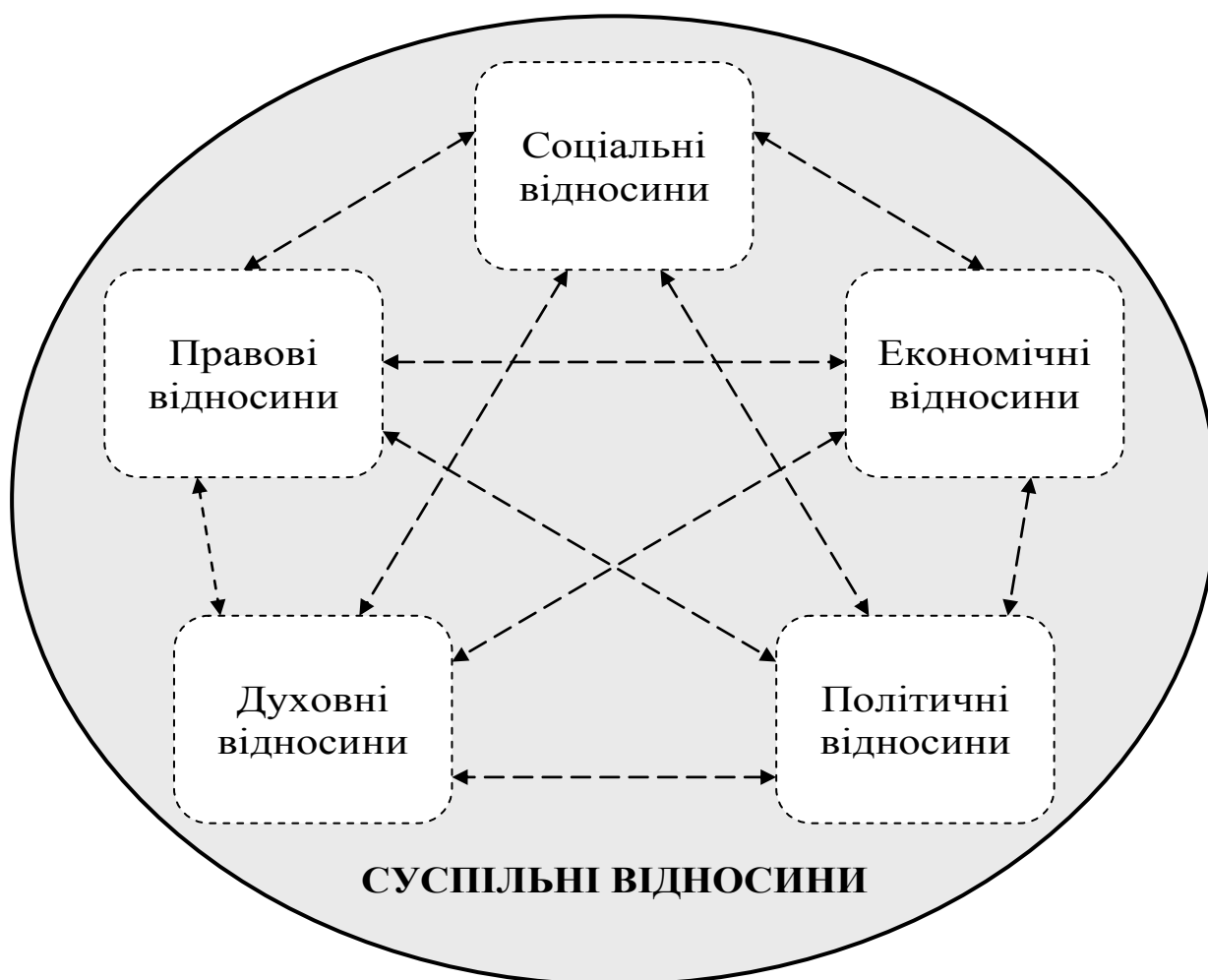

Рис.1. Система суспільних відносин

Так, О. В. Жадан визначає соціальні відносини як відносини між соціальними групами (спільнотами) і окремими індивідами з приводу їхнього суспільного становища, способу й укладу життя та, у кінцевому

рахунку, із приводу умов формування й розвитку особистості [4]. Такий підхід більш чітко розкриває зміст соціальних відносин та окреслює його суб'єктів.

Авторський колектив під керівництвом Ковальова В. М. розглядає соціальні відносини у більш вузькому сенсі, як відносини між соціальними спільнотами та окремими особистостями на основі суспільного способу виробництва, розподілу, присвоєння і використання матеріальних благ, що виникають у ході виробництва [5]. Це визначення обмежується процесом виробництва, тому більше відповідає поняттю соціально-трудова відносин, які охоплюють лише частину соціальних відносин і при цьому не є їх складовою, бо спрямовані також на економічну сферу життя суспільства та регульовану нормами права.

Однією з найважливіших складових соціальних відносин – є відносини, що виникають у процесі праці, яка завжди вважалася суспільним, соціальним явищем. Враховуючи те, що економічні відносини — це відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ [6], то трудові відносини поєднують в собі соціальну та економічну компоненти. При цьому не слід забувати про те, що трудові відносини визначаються як «врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають як результат впливу норм трудового права на поведінку суб'єктів трудової діяльності в результаті укладення трудового договору, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки, а також відносини з приводу встановлення умов праці на підприємстві, навчання й перекваліфікації за місцем роботи та відносини, пов'язані з наглядом і контролем за додержанням трудового законодавства, вирішенням трудових спорів та працевлаштуванням громадян» [7]. Тому до складу трудових відносин також мають бути віднесені і відносини у сфері праці та трудові правовідносини.

У процесі здійснення трудової діяльності людина, як зазначалося вище, стає суб'єктом трудових відносин, які є вагомою складовою соціально-трудова відносин. Як зазначає І. І. Моторна, соціально-трудова відносини є історично визначеним типом соціально-економічних відносин, які виникають у трудовій та суміжних з нею сферах життєдіяльності суспільства між найманими працівниками та роботодавцями за участю держави, а також їх представників з приводу збалансування інтересів, недопущення конфронтації та досягнення соціальної злагоди [8]. Таке визначення через включення крім трудової діяльності суміжних сфер, до яких слід віднести всебічний людський розвиток, відображає повноту змісту соціально-трудова відносин і розкриває їх предмет, мету, особливості та кінцевий результат реалізації цих відносин. Більш наглядно місце соціально-трудова відносин серед інших зображено на рис. 2.

Як стверджує В. В. Довбня, економічно активне населення не може виробляти товари, надавати послуги, не створюючи складної системи виробничих відносин та відповідних організаційних форм для суспільної діяльності й взаємообміну результатами своєї праці [9], тому соціально-трудова відносини є ключовим елементом будь-якої економічної системи.

На жаль, поняття «соціально-трудова відносини» часто трактується звужено і під ним розуміються лише соціальні відносини у сфері праці. Так, О. А. Грішнова зазначає, що соціально-трудова відносини являють собою «комплекс взаємовідносин між найманими працівниками і роботодавцями (суб'єктами і органами, що їх представляють) за участі держави (органів законодавчої і виконавчої влади), які пов'язані з наймом працівників, використанням та оплатою їхньої праці, відтворенням робочої сили і спрямовані на забезпечення соціальної злагоди, високого рівня та якості життя працівників, високої ефективності роботи підприємств» [10].

Тим не менше, здійснення ефективної трудової діяльності потребує не тільки на безпосередню участь людини у виробничому процесі, коли

виникають трудові відносини, але й на тривалий етап навчання, що дозволяє здобути необхідну кваліфікацію та постійно її підвищувати. Крім того широкий спектр соціальних відносин не стосується безпосередньо трудової діяльності людини, але забезпечує її здійснення через охорону здоров'я, створення потрібних житлових умов, можливість отримати додаткову освіту, сподівань на соціальний захист у разі безробіття та впевненість у гідному пенсійному забезпеченні у майбутньому, відповідно до напрацьованого стажу роботи та рівня заробітної плати.

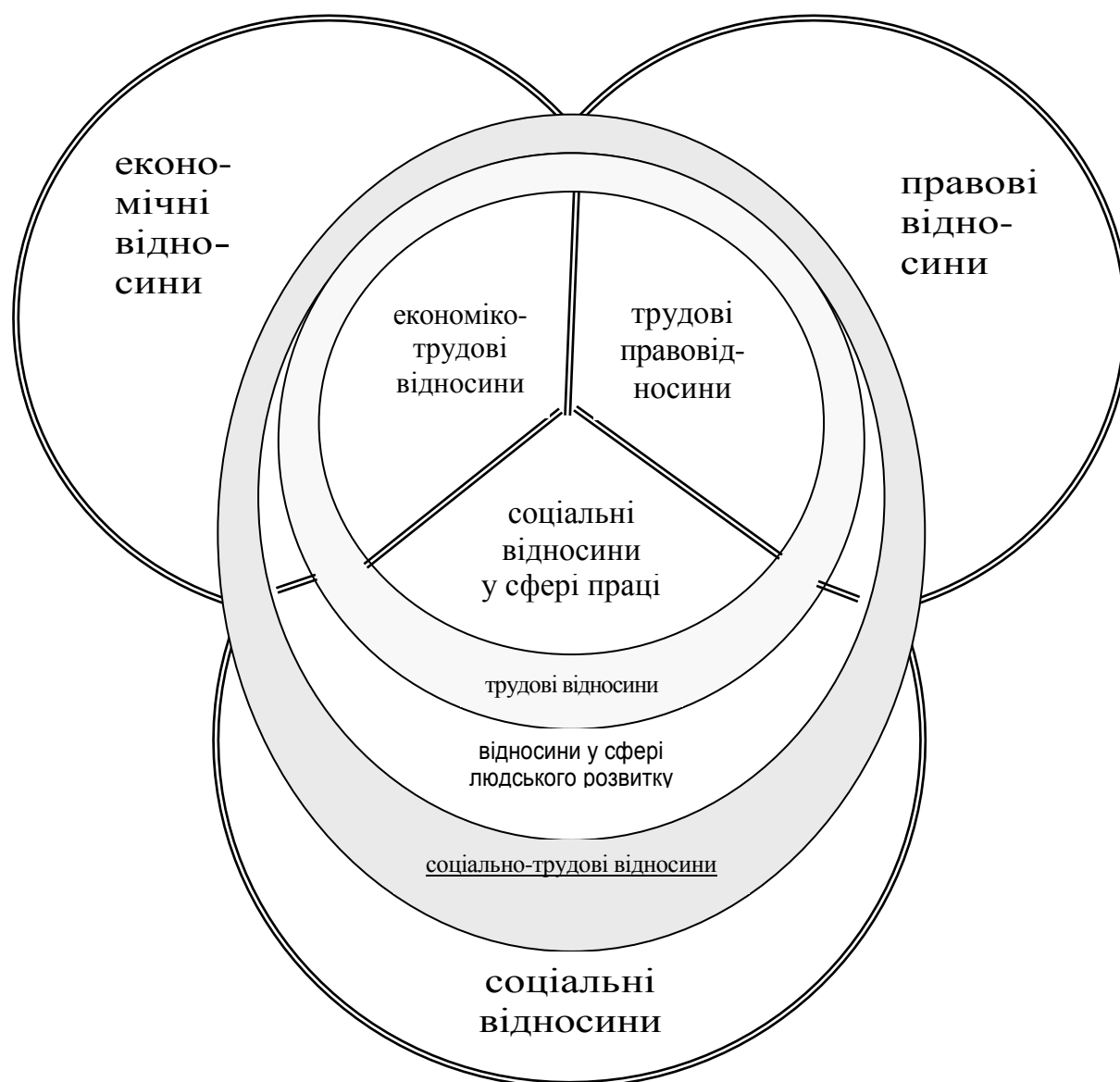

Рис. 2. Місце соціально-трудових відносин в системі суспільних відносин

Тому, соціально-трудові відносини – це велика система зв'язків, що виникають у правовій, соціальній та економічній сферах між працівником, роботодавцем та державою і охоплює весь життєвий цикл людини, як працівника з моменту його професійного навчання до завершення трудової діяльності. При цьому можна виділити такі стадії трудової діяльності як:

- отримання професійної освіти;
- отримання першого робочого місця;
- підвищення кваліфікації (отримання додаткової освіти);
- просування службовою сходинкою (зміна робочого місця);
- трудова діяльність після досягнення пенсійного віку.

Основними суб'єктами соціально-трудових відносин є: працівники, роботодавці та держава. Найманий працівник – це громадянин, що уклав індивідуальну трудову угоду з роботодавцем, і відповідно до цієї угоди набув відповідних прав і обов'язків у трудовій сфері. Роботодавець, як суб'єкт соціально-трудових відносин – це фізична або юридична особа, що наймає працівника на постійній або контрактній основі для виконання трудових функцій та виплачує йому відповідну винагороду [8]. Поняття «працівник» трактується автором як фізична особа, що виконує трудові функції на користь юридичної або фізичної особи на договірній основі.

Держава, як суб'єкт соціально-трудових відносин – це специфічний орган, який встановлює норми та правила трудової діяльності, гарантує і захищає права всіх сторін соціально-трудових відносин, здійснює регулювання цих відносин та як роботодавець створює робочі місця.

Відносини між зазначеними суб'єктами є досить складними, тому соціально-трудові відносини характеризуються багатоманітністю та багатоплановістю, бо до них відносяться як складові кадрової політики (оплата праці, атестація кадрів, планування кар'єри, підвищення кваліфікації та перепідготовка персоналу тощо) так і інші питання соціально-економічного характеру, вирішення яких прямо чи

опосередковано впливає на людський розвиток та якість трудового життя (охорона та умови праці, розвиток соціально-побутової сфери, екобезпека тощо).

Висновки. Таким чином було доведено, що соціально-трудові відносини відіграють важливу роль в процесі суспільного життя, та мають можливість здійснювати як безпосередній так і опосередкований вплив на суб'єкти трудової діяльності у різних сферах їх прояву. Соціально-трудові відносини через трудові відносини частково охоплюють економічні, правові та соціальні відносини та включають в себе відносини у сфері людського розвитку.

Перспектива подальшого вивчення цього питання полягає в тому, щоб розвинути методологічний інструментарій дослідження соціально-трудових відносин, сформуванню системи показників їх розвитку та розробити комплексний механізм здійснення ефективного державного регулювання соціально-трудових відносин у відповідності до світових норм трудового права та з врахуванням інтересів працівників, роботодавців та держави.

Література:

1. Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник. / За загал. ред. Л. Г. Савченко. – Х.: ПРАПОР, 2004. – С. 293.
2. Грузінова Л. П. Трудове право України: Навч. посіб. / Л. П. Грузінова, В. Г. Короткін – К.: МАУП, 2003. – ISBN 966-608-242-Х Ч. 1. – С. 34.
3. Мельтюхова Н. М. Державно-управлінські відносини в демократичному суспільстві / Н. М. Мельтюхова, О. Є. Артюхова / Актуальні проблеми ДУ № 2(13), 2002. – С. 137 – 139.
4. Жадан О. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [Навч. посіб.]. / О. В. Жадан – Х.: Вид-во ХарРі НАДУ «Магістр», 2008. – С. 16.

5. Економіка праці і соціально-трудова відносина: навчальний посібник / [Ковальов В. М., Рижиков В. С., Єськов О. Л. та ін.] ; за ред. В. М. Ковальова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 45.

6. Політична економія: навч. посібник / [К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 106.

7. Кодекс законів про працю України. – Х.: ООО «Одиссей», 2009. – С. 44.

8. Моторна І. І. Соціально-трудова відносина: формування та розвиток: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07 [Електронний ресурс] / І. І. Моторна; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана". – К., 2009. С. 14 – 15.

9. Довбня В. В. Соціально-трудова відносина у конкурентному середовищі: зміст, протиріччя, тенденції розвитку: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс] / В. В. Довбня; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2000. . – С. 3.

10.Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О. А. Грішнова – К.: Знання, 2004. С. – 215.

